

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В статті узагальнюється досвід перекладу різних типів науково-технічних (фахових) текстів з німецької мови на українську та викладання практичного курсу перекладу цих текстів. Аналізуються проблеми, пов'язані з перекладом фахових текстів українською мовою, які мають бути враховані в процесі підготовки перекладачів.

Ключові слова: науково-технічні тексти, калька, псевдотермін, граматичні проблеми.

Протягом останніх десятиліть науково-технічні тексти як носії передових наукових та технічних знань перекладаються чи не найчастіше у всьому світі [2: 191], а тому зростає потреба у кваліфікованих перекладачах такої літератури. Відповіддю на суспільний запит стало включення до університетських навчальних планів з підготовки перекладачів таких курсів, як переклад юридичних, науково-технічних, фінансово-економічних текстів, ділового мовлення. Наявні електронні перекладачі (забезпечуючи швидкість, але не якість перекладу) не повністю задовольняють потреби замовників, зокрема щодо прагматичних та культурних адаптацій тексту перекладу, а тому машинний переклад потребує втручання людини, в ідеалі, власне, двох осіб: перекладача і фахівця відповідної галузі (pre-editing, post-editing). Це мають бути в першу чергу спеціалісти зі знанням відповідних мов та технік перекладу, гнучкою здатністю до опанування термінології в певній галузі

знань та до співпраці з фахівцями, а також праці з системами штучного інтелекту та електронними термінологічними базами.

Під поняттям “науково-технічні” або ж “фахові” тексти ми розуміємо, слідом за R. Gläser [6: 18] „зв’язне, логічно структуроване, завершене комплексне мовне висловлення, яке відображає специфічний для певного фаху факт за допомогою адекватних для ситуації мовних засобів та може бути доповнене візуальними засобами у формі символів, формул, рівнянь, графіків, рисунків“. До цієї групи входять тексти різної цільової спрямованості, а отже різного рівня термінологічної насиченості, абстрагування, тональності висловлювання: наукові тексти, тексти для внутрішньогалузевої комунікації фахівців галузі (напр., у сфері виробництва), а також тексти для нефахівців / споживачів. Майбутні перекладачі мають усвідомлювати стильові відмінності між цими текстами, щоб адекватно застосовувати ті чи інші стратегії чи способи перекладу.

Історично так склалося, що іншомовні наукові розробки чи технічна документація до різноманітних виробів десь до початку 2000-них років з’являлася на українському ринку в основному у російському перекладі, оскільки це дозволяло іноземним, в тому числі німецьким, фірмам економити кошти на переклади на всьому пострадянському просторі. Таким чином було загальмоване на довгі роки оновлення галузевих термінологій українською мовою, створення відповідних двомовних словників, не кажучи вже про упорядкування терміносистем. Як зазначає А. Л. Міщенко [3: 8-9], для української мови ще не створено галузево-орієнтованих контрольованих мов, промислових програм екстракції термінології, комерційних систем машинного перекладу (крім російсько-українського), вітчизняна комп’ютерна термінографія тільки зароджується, а наявні термінологічні словники слабко відображають актуальні наукові поняття і значення галузевої термінології та мало придатні для застосування в

комп'ютеризованих технологіях. Майже повністю відсутні паралельні корпуси для генерування пам'яті перекладу й укладання та актуалізації перекладних словників.

Зростанням ринку саме україномовних перекладів фахових текстів, на думку авторки, слід завдячувати новому статусу технічної документації, яка повинна подаватися для сертифікації експортного продукту в іншій країні її державною мовою: “Із тексту, що описує функціональність, технічні характеристики та специфіку поводження з продуктом, технічна документація перетворилась на документ, який забезпечує вихід продукту на ринок і може стати підґрунтям для юридичних спорів” [3: 7], а також вплинути на імідж компанії та її продукції.

Отже, з одного боку, існує запит на україномовний переклад, з іншого, – спостерігаються певні проблеми, пов'язані з відсутністю унормованої україномовної галузевої термінології. Певні позитивні кроки до подолання такої невідповідності спостерігаються у сфері права: ще в 2003 р. вийшов Німецько-українсько-російський коментований словник з адміністративного права [5], плідно працює в цьому напрямку Центр німецького права КНУ імені Тараса Шевченка.

Побуває думка, що перекладати фахові тексти простіше за інші, оскільки термінологія має інтернаціональний характер або ж “відповідники термінів можна легко знайти у спеціальному перекладному словнику” [1: 11]. Однак, досвід показує, що а) спеціальні перекладні німецько-українські словники відсутні у більшості галузей; б) наявні (полі)технічні словники не встигають за стрімким розвитком і поширенням нових знань або через невеликий обсяг не надають всіх значень відомих термінів. Напр., у політехнічному словнику для студентів наводиться лише один, рідковживаний відповідник лексичної одиниці “автобус” – *der Kraftomnibus* [1: 5], лише один відповідник для багатозначного терміна *die*

Räumlichkeit – “вмістимість” [1: 849], хоч він не є основним значенням вказаного терміна і його вживання обмежується бізнесом та економікою, в інших сферах – це “приміщення, простір”. Такі неповні дані можуть зумовити помилки в перекладах студентів; в) проблеми виникають через багатозначність певних термінів та міжмовну омонімію [4]: напр., термін *die Lehre* – більше відомий у значенні “теорія, наука, навчання” – в деревообробній промисловості означає “калібрована прокладка”, в кінотехніці – “лінійка для вимірювання кроку перфоратора”, в текстильній індустрії – як “модель, взірець”, так і “пройма”; г) одна й та сама лексична одиниця використовується як термін у різних галузях науки і техніки з різним обсягом або відтінком значення, напр., *nachhaltig / die Nachhaltigkeit* – слово з абстрактним значенням, яке допускає широке трактування і майже завжди лише описовий переклад. *Nachhaltigkeit des Aromas* в парфумерії означає стійкість аромату, *nachhaltiges Lernen* в освіті – когнітивне навчання на відміну від заучування напам’ять, отримання знань з метою їх практичного застосування у майбутньому житті, *nachhaltig bauen* у будівельній галузі трактується як будувати споруди, що довго служитимуть, з використанням енергоощадливих технологій та екологічних і безпечних для людини матеріалів. В німецько-українських словниках цей термін відсутній. В подібних випадках потрібно рекомендувати студентам відштовхуватися від загального значення лексичної одиниці – “щось, що забезпечує тривалий позитивний ефект” – і знаходити для кожного контексту відповідні мовні засоби мови перекладу.

У більшості випадків перекладач науково-технічної літератури змушений звертатися до німецько-російських галузевих словників (іноді це перевидання словників радянських часів, які не відображають актуального стану науки чи техніки або до російсько- чи англійських паралельних текстів, або до фахівців відповідної галузі, для з’ясування значення нового

терміна чи нового значення уже відомого терміна та знаходження відповідника в українській мові. Так, напр., вихід на український ринок німецьких виробників пластикових вікон приніс, не лише нову термінологію, але й нову якість традиційних найменувань. Зокрема, не новий для галузі термін *der Fensterbeschlag* в єдиному на той час актуалізованому російсько-німецькому словнику 60-их років мав відповідника “оконный прибор”, конотативне значення якого зовсім не описує якості сучасних віконних систем. Тому фахівці галузі знайшли новий, адекватний термін “віконна фурнітура”, який з професійного жаргону ввійшов, напр., до електронного словника *multitran*. Це приклад вдалого “термінотворення” на рівні галузевих фахівців. Однак, часто фахівці просто адаптують фонетично або й граматично іноземні терміни, очевидно, віддаючи належне моді або для спрощення комунікації з німецькомовним партнером (зокрема в хімічній, меблевій промисловості): “Бейц алкідний” [4] (також “байц”, в т.ч. деривати: “байцована”, “байцувати” [5]) від німецького *die Beiz* замість раніше вживаного терміна “морилка”.

Внаслідок перекладу через мову-посередник (російську або англійську) виникають кальки. Це не лише іменники-терміни, а й інші класи слів чи вирази: “у порівнянні” замість “порівняно”, “у певній мірі” замість “певною мірою”, “у відповідності” замість “відповідно”, “в залежності” замість “залежно”, “екологічно дружній” замість “нешкідливий/безпечний для довкілля”, “добавка” замість “додавання”, “годують груддю” замість “грудьми” [8], “договірна держава” [6] замість “державо-учасник договору” тощо. Запозичуються словотвірні форми російської мови (суфікси: “розміщають” замість “розміщують”, “регулюєма” замість “регульована/регулюванням”; префікси: “обумовлені” замість “зумовлені”, “ушкоджується” замість “пошкоджується” [3], активні дісприкметники теперішнього часу на -*уч/-юч*), напр., “миючий засіб” замість “засіб для прання”, “лідуюча

позиція” замість “провідна роль”, “запитуючий орган” замість “орган, який подає запит” [6]).

Серед граматичних помилок перекладу чи не найчастішою як у перекладених документах в інтернеті, так і в студентських роботах є неправильне закінчення родового відмінка однини чоловічого роду (-у замість -а), а також неузгодження закінчень при перекладі з російського тексту-посередника або машинному перекладі: “допустиму навантаження”.

Студенти не розрізняють значення схожих слів: “економічна” витрата замість “економна”, “натисніть доти” замість “натискайте”, “поливання” замість “полірування”, “освітянський рівень підготовки” замість “освітній”.

За відсутності певного терміна в словнику (через відсутність відповідного денотата) він або переймається з німецької одночасно з денотатом (*der Kofferdam* – кофердам, стомат.) або створюється фахівцями відповідної галузі. При цьому не завжди враховуються словотвірні моделі української мови. Так виникають псевдотерміни, які закріплюються в офіційній документації, напр., “носівна здатність” [2]; “носівна” / “возивна” радіостанція [7], “колірне рішення” (останній вираз набув широкого розповсюдження в рекламних текстах). Для студентів, які працюватимуть з таким українським текстом як паралельним, постає проблема достовірності: Ці терміни відсутні в словниках, пошукові системи видають їх лише в одному документі (іноді також похідних від нього). Очевидно, слід піддати сумніву такий відповідник і шукати інший або перекладати описово.

Названі вище проблеми, а саме: проблема з розумінням оригіналу, відсутність або обмежений обсяг галузевих перекладних словників, багатозначність термінів, псевдотерміни та кальки з мов-посередників, але й, як показує досвід, часто незнання правил рідної мови можуть бути джерелом помилок у початківців. Саме тому для тренування навичок перекладу науково-технічних текстів доречно обирати найбільш поширені типи, які з

великою вірогідністю доведеться перекладати технічному перекладачеві і для яких вже існують переклади українською мовою: статті з фахових журналів, інструкції з використання, описи продуктів, рекламні флаєри, матеріали для спеціалізованих виставок та семінарів тощо. Перш, ніж починати власний переклад, студенти мають проаналізувати та порівняти перекладацькі рішення різної якості, зробити певні висновки.

За класифікацією К. Райс, науково-технічні тексти належать до групи інформативних текстів, метою яких є донесення змісту, інформування, в той час як їхні експресивна та апелятивна функції вважаються другорядними. Однак, студенти мають розуміти, що вибір стратегії перекладу залежить не лише від типу тексту. В якому обсязі, в якій послідовності, в якому стилі перекладати, вирішує замовник перекладу. Залежно від **цільової групи** (спеціалісти чи споживачі) вибирається стиль звертання (формальний – неформальний) та детальність перекладу, від **мети** залежить вибір способу перекладу (повний, реферативний чи скорочений) та, відповідно, обсяг. Із замовником обговорюється і **форма** (lay out) тексту. Як правило, це комп'ютерний документ того само формату, що й оригінальний текст. Узгоджуються питання обробки ілюстративного матеріалу, які містять написи, а також необхідність використання додаткових програм для обробки тексту та картинок / схем / діаграм тощо.

Студент має усвідомити, що для перекладу науково-технічної (фахової) літератури потрібно бути готовим вивчити тему / проблему; перед тим, як погодитися на виконання перекладу, слід з'ясувати з замовником перераховані вище фактори (мета, цільова група тощо), щоб оцінити необхідні затрати часу та необхідність використання довідкової чи іншої літератури, консультацій з фахівцями. Через відсутність галузевих двомовних баз даних дуже корисно укладати власні глосарії з кожної теми, створюючи таким чином власні бази. Запорукою якісного перекладу є також розвиток

аналітичних здібностей студентів, їхньої здатності оцінити якість власного перекладу, його читабельність і зрозумілість, відповідність вимогам до стилю наукового чи науково-популярного тексту, галузевих стандартів, законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Карабан В.І.* Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. Ч.1. Граматичні труднощі. https://nmetau.edu.ua/file/karaban_posibnik_dovidnik_z_perekladu_nauk_tehn_lit.pdf
2. *Мищенко А.* Комп'ютеризовані інструменти перекладача фахової літератури / А. Мищенко // Кіровоградський державний педагогічний університет імені В. Винниченка // Наукові записки. – 2010. – Вип. 89 (1). – С. 190–197.
3. *Мищенко А.Л.* Мультилінгвальна текстова комунікація у світлі сучасних лінгвістичних технологій (на матеріалі технічної документації): дис.... докт. філол. наук: спец. 10.02.21 / А.Л. Мищенко ; – К., 2015. – 503 с.
4. *Шаблій О.А.* Міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії і перекладу (на матеріалі німецької та української юридичних терміносистем): дис... канд. філол. наук: 10.02.16 / О.А. Шаблій ; К., 2002. <http://www.disslib.org/mizhmovna-terminologichna-omonimia-jak-problema-terminografii-i-perekladu.html>
5. *Шлоер Б., Сойко І.* Німецько-українсько-російський коментований словник з адміністративного права / Загальна редакція Б.Шлоера та Ю.Зайцева. – К.: Український центр правничих студій, 2003. – 464 с.
6. *Gläser, R.* Fachtextsorten im Englischen / Rosemarie Gläser. – Tübingen : Narr, 1990 (Forum für Fachsprachen-Forschung ; Bd.13. – 331 S.
7. *Reiß, K.* Textbestimmung und Übersetzungsmethode. Entwurf einer Texttypologie. (1969), in: Übersetzungswissenschaft (= Wege der Forschung, 535), hg. v. Wolfram Wilss, Darmstadt 1981,76–91.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Німецько-український та українсько-німецький політехнічний словник : навч. посіб. / Л. Ф. Когут, Г. Ф. Проців, Г. Р. Сокол, Л. Г. Сорока. – Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2011. – 1010 с.
2. Украинско-русский политехнический словарь <http://www.classes.ru/all-ukrainian/dictionary-ukrainian-russian-polytechnical-term-45604.htm>
3. <http://gelika.org>
4. <https://kraski-smile.ibud.ua>
5. <http://budport.com.ua/articles/299-restavraciya-mebliv-za->

dopomogoyu-baycuvannya. 6. http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_890 7. <http://www.orion.te.ua/index.php/uk/produksiia/produksiia-n-h/zasoby-zv-iazku-n-h/item/57-nosyvna-radiostantsiia-orion-rn-2-6> 8. <https://tabletki.ua/uk/%D0%90%D1%81%D0%BF%D0%B8%D1%80%D0%B8%D0%BD/>

Стаття надійшла до редакції 30.08.2018 р.

Kuchma O.I., PhD, Associate Professor

Taras Shevchenko National University, Kiev

TECHNICAL TRANSLATION TRAINING: EXPERIENCE AND OUTLOOK

This article presents experience in technical translation German to Ukrainian and in technical translation teaching. Some typical problems of technical translation into Ukrainian are analyzed, which must be paid attention to for training technical translators.

Key words: *scientific and technical texts, loan translation, pseudo term, grammar problems.*

Кучма О.И., к.филол.н., доц.,

Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ ПЕРЕВОДА НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ: ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ

В статье обобщается опыт перевода разных видов научно-технических (специальных) текстов с немецкого языка на украинский и преподавания практического курса перевода этих текстов. Анализируются проблемы, связанные с переводом специальных текстов на украинский язык, которые необходимо учитывать в процессе подготовки переводчиков.

Ключевые слова: *научно-технические тексты, калька, псевдотермин, грамматические проблемы*